LAUDATIO
GHEORGHE CHIVU
ŞI FILOLOGIA CA MOD DE VIAȚĂ

Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA
Universitatea „Ovidius" Constanța
Universitatea „Valahia" Târgovişte
gbarlea@yahoo.fr

1. Formarea profesională

Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, s-a născut în comuna Micşuneşti-Moară, din Ilfovul care constituie partea superioară a zonei cu cea mai mare încărcătură baladescă de tip tradițional a Europei. Pe de altă parte, Ilfovul este dominat de proximitatea față de capitala României moderne, în care cultura scrisă s-a impus viguros încă din secolul al XVII-lea. Dacă există un *genius loci* care îi marchează pe localnici, atunci, pe lângă dragostea față de pământ, pe aceste două coordonate trebuie să se manifestat efectele sale asupra aleşilor soartei în domeniile vieții spirituale.

Gheorghe Chivu a urmat cursurile Facultății de Litere (pe atunci, Facultatea de Limba şi Literatura Română) a Universității din Bucureşti în una dintre ultimele serii cu o durată de cinci ani la ciclul de licență (1965-1970), pe vremea când lingvistica generală se studia de două ori, obligatoriu (*Introducere în lingvistică*, anul I; *Lingvistica generală*, anul al III-lea), când cursul de Sintaxă şi Morfologie se întindeau pe câte un an, iar Istoria limbii române şi Literatura universală – pe câte trei, respectiv patru semestre, cum este şi firesc. Tot aceea

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

a fost perioada când marile personalităţi ale filologiei româneşti îşi încheiau activitatea didactică şi ştiinţifică prin care străluciseră de-a lungul multor decenii, unii veniţi din epoca de dinaintea reformei învăţământului: Al. Rosetti, Iorgu Iordan, Al. Graur ş.a. Erau în plină activitate cei din generaţia de aur a elevilor acestora: Boris Cazacu, Ion Coteanu, Lucia Wald, Elena Slave, Matilda Caragiu Marioţeanu, Florica Dimitrescu, Liviu Onu, Grigore Brâncuş, Al. Piru şi mai tinerii, pe atunci, Paul Cornea, Dimitrie Păcurariu, Eugen Simion, Theodor Hristea, Marius Sala, Valeria Guţu Romalo ş.a.

Lucrarea de licenţă, realizată sub conducerea Paulei Diaconescu, a tratat problema funcţiei stilistice a neologismului în poezia lui Ion Barbu, iar doctoratul, sub conducerea lui Boris Cazacu, urmat de Ion Coteanu, aborda o primă parte din *Codex Sturdzanus*. Formarea ca cercetător i-o datorează în mare măsură lui Ion Gheţie, de la Institutul de Lingvistică. De la acesta a învăţat cum se studiază sistematic tot ce ţine de filologie, în sensul tehnic al termenului, şi de istorie a limbii.

În ciuda limitărilor dogmatice care marcau toate domeniile ştiinţei şi învăţământului, disciplinele filologice, în sensul larg al cuvântului, se dezvoltau foarte bine. De altfel, Dl. Gh. Chivu şi-a finalizat studiile universitare în anii de relativ dezgheţ ideologic, consemnat de istoria contemporană între 1967 şi 1972. Şi, în orice caz, există consemnată observaţia că, dintre toate domeniile cunoaşterii, ştiinţele cuvântului păreau a se fi dezvoltat cel mai mult în perioadapostbelică[1]. Este un paradox faptul că, în paralel cu şablonizarea limbii discursului oficial (limba de lemn a comunismului), se aprofundau studiile

[1] Al. Graur observă că, faţă de perioada interbelică, în care lingviştii puteau fi număraţi pe degete, la Cel de-al XX-lea Congres Internaţional al Lingvisticii, organizat la Bucureşti, în 1967, au participat aproape 45 de români, cf. Al. Graur, *Cuvânt înainte* la *Dicţionar de lingvişti şi filologi români*, Bucureşti: Albatros, 1978, p. 5. Este adevărat că bazele studiilor de specialitate fuseseră puse în perioada interbelică de cele trei mari şcoli româneşti de la Iaşi, Bucureşti şi Cluj.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

teoretice şi aplicative, inclusiv în domeniul istoriei limbii, ceea ce însemna, în bună măsură, cercetarea limbii vechilor texte religioase şi editarea lor. Vom reveni asupra acestei discuții.

2. Activitatea ştiințifică şi didactică

Aşadar, tânărul Gheorghe Chivu a debutat în cercetarea de specialitate într-o perioadă relativ fastă. Pe baza rezultatelor foarte bune obținute ca student, a fost repartizat la Institutul de Lingvistică (actualul Institut de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti") al Academiei Române, inițial pe un post numit pe atunci „filolog", 1970-1973. Evoluția ierarhică s-a desfăşurat după nomenclatorul şi în ritmul lent impus de politicile de cadre ale vremii. Trecerea de la o treaptă la alta s-a accelerat abia după 1989: cercetător ştiințific (1973-1990); cercetător ştiințific principal III (1995-1993); cercetător ştiințific principal II (1992-1995); cercetător ştiințific principal I (1995-2010), în Sectorul de limbă literară şi filologie. Între timp, a fost ales secretar ştiințific al Institutului (1990-1996). Şi tot în această perioadă se oficializează şi statutul de cadru didactic universitar, la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti, unde a devenit conferențiar (1995-1998), apoi profesor, conducător de doctorat (1999 – în prezent). A predat, de asemenea, cursuri de istorie a limbii române, istoria limbii române literare, limba textelor religioase, terminologie, stilistică şi la facultățile de Teologie Ortodoxă, Teologie Baptistă ale Universității din Bucureşti sau la Facultatea de Litere a Universității „Hyperion" din Bucureşti. Din acea perioadă, activitatea de cercetare s-a împletit mai strâns cu aceea de predare, în cadrul programelor de licență, master şi doctorat.

În anul 2000, s-a transferat la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" al Academiei Române, în calitate de cercetător principal I, fiind numit şi coordonator al Colectivului de literatură română veche. Între anii 2011 şi 2016 a îndeplinit şi funcția de director adjunct al acestui Institut.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

În anul 2000, Dl. Gheorghe Chivu a fost ales membru corespondent al Academiei Române, unde îndeplineşte funcţia de vicepreşedinte al Secţiei de Filologie şi Literatură.

În prezent, conduce ample proiecte ale instituţiilor academice sus-menţionate: este coautor al Tratatului de *Istorie a limbii române*, vol. al II-lea şi coordonator al vol. al III-lea. De asemenea este implicat în realizarea unor ample lucrări precum *Enciclopedia literaturii române vechi* (coordonator); *Şcoala Ardeleană. Crestomaţie*; *Dicţionarul General al Literaturii Române*, ed. a II-a (coautor şi coordonator al părţii vechi) ş.a.

Stagiile de studii şi documentare de care a beneficiat în străinătate s-au dovedit extrem de utile pentru cercetarea românească de profil. Este suficient să amintim cele două lucrări fundamentale editate în urma unor astfel de stagii la bibliotecile, institutele de cercetări şi de învăţământ superior în Ungaria: prima gramatica românească scrisă în limba latină (cca 1770) şi primul dicţionar românesc original (*Dictionarium Valachico-Latinum*, cca 1650).

Privind în urmă, putem spune că perioada de la 18 ani până la cei 70 de ani pe care îi împlineşte peste câteva luni, adică timp de peste o jumătate de veac, a fost închinată studiului limbii, literaturii şi spiritualităţii române, în general.

Există puţine abateri de la programul riguros şi eficient pe care şi l-a impus, cu o voinţă de fier, cu o autodisciplină ieşită din comun şi nu mai puţin, cu o dragoste imensă pentru profesia aleasă. În această alternativă – inegală, ca timp şi energie consacrate – ar intra plăcerea cu care se retrage la ţară, în unele *weekend*-uri, unde îşi lucrează cu osârdie grădina (după modelul latin al lui Cincinnatus, s-ar zice), precum şi călătoriile de vacanţă în diverse locuri din România, la volanul maşinii în care se aflau îmbarcaţi membrii familiei sale – soţia şi gemenii pereche (băiat şi fată). Dar aceste din urmă preocupări încep să se reducă, prin forţa lucrurilor, deplasările în ţară şi în străinătate fiind realizate individual, cu misiuni ştiinţifico-didactice: congrese, colocvii, doctorate, concursuri etc.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

3. Direcțiile cercetării

3.1. Treptele inițierii în tehnica cercetării filologice

3.1.0. Cronologia lucrărilor publicate de Gheorghe Chivu dovedeşte încă o dată cât de important este pentru un om de ştiință să urmeze cursul firesc al devenirii sale profesionale. Contextul socio-profesional în care şi-a început activitatea trebuie să fi avut rolul său, competența şi modelul formator al dascălilor de la Universitate şi al conducătorilor ştiințifici de la Institut, uneori sintetizați în aceleaşi persoane – aşijderea, dar în mod sigur şi opțiunile personale ale tânărului filolog de atunci au trasat calea cea mai dificilă, cel mai puțin spectaculoasă, pe de o parte, şi cea mai sigură, pe de altă parte, pentru un parcurs profesional solid şi eficient. Primele patru lucrări academice în care este implicat ilustrează acest drum al adevărului în ştiință: de la documentarea bibliografică la contactul direct cu textele, iar de aici, la studiul filologic. Avem în vedere următoarele contribuții:

1. *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, 171 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu)

2. *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, 499 p. (în colaborare cu Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman Moraru)

3. *Pravila lui Coresi.* Text stabilit, studiu lingvistic şi indice, în: *Texte româneşti din secolul al XVI-lea* (coord. Ion Gheție), Editura Academiei, Bucureşti, 1982, pp. 129-257.

4. *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuții filologice şi lingvistice*, Tipografia Universității Bucureşti, 1982, 374 p. (în colaborare cu Emanuela Buză, Mariana Costinescu, Ion Gheție, Alexandru Mareş, Alexandra Roman Moraru şi Florentina Zgraon)

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Este un loc comun că în ştiinţă funcţionează principiul *ex nihilo nihil*. Nu se poate construi nimic pe un teren gol: studiul atent al cercetărilor anterioare este absolut necesar pentru orice om de ştiinţă şi, cu atât mai mult, pentru un debutant. Din bibliografia cât mai cuprinzătoare posibil se conturează datele problemei, variantele de abordare, metodologia adecvată, soluţiile propuse, metalimbajul de rigoare, deschiderile spre alte orizonturi ale cercetării ş.a.m.d. Or, această bibliografie, sistematic studiată, a construit primul pas în realizarea sarcinilor asumate de către tânărul cercetător Gh. Chivu. Apoi, se ştie că şansele de izbândă în demersul ştiinţific sunt asigurate atunci când protagonistul stăpâneşte bine două lucruri:

1) cadrul teoretic care configurează problematica abordată;

2) materialul de lucru ce urmează să fie analizat.

Primul „instrument" (în sensul aristotelic, de „organon") este asigurat prin parcurgerea, după studiile universitare de rigoare, atentă a bibliografiei de specialitate, despre care tocmai am vorbit[2]; cel de-al doilea înseamnă, în cazul de faţă, scoaterea la lumină, sistematizarea şi încadrarea în context istoric şi filologic, a documentelor scrise şi a eventualelor mostre de limbă vorbită. Acest din urmă „oganon" a constituit obiectul celei de-a doua lucrări în realizarea căreia a fost implicat Gheorghe Chivu, urmată de o alta de acest tip, la trei ani distanţă.

Al treilea mare pas a constat în studiul propriu-zis, filologic şi lingvistic, pe baza unui text anume – unul foarte important, *Pravila lui Coresi*, în cadrul a ceea ce filosofii ştiinţelor

[2] Autorii volumului *Introducere la filologia română*, 1978[2], respectiv Liviu Onu, realizatorul secţiunii a IV-a, *Tehnica editării textelor vechi româneşti*, realizează o descriere detaliată a *Bibliografiei* Chivu-Costinescu, afirmând despre aceasta:„*Este o bibliografie signaletică bine sistematizată, care furnizează informaţii selecţionate cu grijă, în sensul că, în principiu, au fost cuprinse numai cercetările care aduc ceva nou, cercetările de mîna întîi şi cercetările fundamentale.*" (Elena Barboricâ, L. Onu şi M. Teodorescu, 1978, pp. 151-152).

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

numesc, din nou cu un termen aristotelic *episteme*, cunoaşterea în acţiune, care dublează procesul numit cu termenul socratic *euristică*, descoperirea prin forţă proprie a unor procese, legităţi, particularităţi ale fenomenului studiat.

Se cuvin făcute câteva precizări cu privire la importanţa acestui parcurs formator şi fondator, un *trivium*, adaptat contextului.

În primul rând, observăm că toate trei fazele demersului cercetării au fost orientate spre cea mai veche perioadă de atestare a limbii române în documente şi însemnări, ajunse până la noi. Cea mai veche înseamnă, aproape sigur, şi cea mai dificilă, din motive asupra cărora nu are rost să zăbovim aici. Impactul este, în asemenea situaţii, pe cât de puternic, ca instrument de măsurare a capacităţii de muncă şi a competenţelor dobândite în anii de şcoală preuniversitară şi universitară, pe atât de important pentru „aşezarea în matcă", pentru soliditatea temeliilor pe care se construieşte profesionalismul unui filolog specializat în istoria limbii. Este clar că aşa a lucrat Destinul, în cazul acesta, în sensul că respectivele lucrări – bibliografice, culegerile şi ediţiile de text etc. – au făcut parte din Planul de cercetare al Institutului de Lingvistică din respectivii ani (1970-1980; 1980-1985). A fost, desigur, şansa tânărului cercetător de atunci ca „astrele cercetării" să se fi aşezat în poziţii favorabile tocmai în anii de debut ai profesiei sale. Dar, pe de altă parte, nicio instanţă, umană sau divină, nu ar fi intervenit în favoarea selectării tânărului cercetător în aceste echipe, dacă el însuşi nu şi-ar fi dovedit deja capacitatea de muncă şi cunoştinţele fundamentale necesare. Şi, în orice caz, nu ar fi rezistat până la capăt într-o activitate care presupune maximă seriozitate, dăruire, spirit de echipă, înaltă ţinută ştiinţifică şi morală.

În al doilea rând, remarcăm că Gh. Chivu a făcut parte dintr-o echipă de lucru destul de eterogenă, fiind coleg cu oameni de diverse vârste şi profiluri umane. În termenii actualei matrici europene a competenţelor profesionale de la cel mai înalt nivel de pregătire profesională, aceasta se numeşte

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

„activitate asistată; activitate relativă independentă", în cadrul unui colectiv cu obiective comune de lucru – tipică debutanţilor într-un domeniu sau altul. Este vorba despre echilibrul – care se dobândeşte greu, în multe cazuri – între ritmul şi aptitudinile personale, pe de o parte, şi ritmul colectiv şi gândirea de grup, pe de altă parte, precum şi de nevoia de îndrumare *versus* acceptarea îndrumării şi colaborării, în condiţiile în care sarcinile impuse presupun un efort colectiv bine coordonat.

Gh. Chivu a ieşit călit din aceste probe iniţiatice, după cum o dovedesc realizările sale ulterioare – individuale sau în colaborare.

În al treilea rând, ar fi de semnalat ritmul aşezat al apariţiei lucrărilor sus-discutate. Va fi fost vorba aici, foarte probabil, şi de condiţii externe, de natură administrativă[3], dar mai sigur este că amploarea şi dificultăţile materialului de lucru au impus această concretizare în studii tipărite la Editura Academică.

Desigur, în paralel, tânărul cercetător îşi expune punctul de vedere asupra materialelor cercetate în periodicele de specialitate, în special în acelea ale Academiei Române sau al Societăţii de Ştiinţe Filologice, respectiv *Limba română* şi *Limbă şi literatură*, apoi în *Studii şi cercetări lingvistice* şi altele.

Multe articole sunt consacrate problemelor cu care se confrunta în efortul de realizare a temelor de cercetare din

[3] În lucrările de istorie a Institutului de Lingvistică se vorbeşte adesea despre întârzierea cu care apăreau tipărite lucrările realizate, cf. Ion Gheţie, „Sectorul de limbă literară, filologie şi poetică", în: *Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" din Bucureşti. 50 de ani de existenţă (1949-1999),* Coord: Mioara Avram, Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 135. „Impedimentele de tot felul, independente de voinţa autorilor" sunt evocate şi de Mioara Avram sau de Jana Balacciu-Matei, în acelaşi volum, cf. *Scurtă cronologie...*. Jana Balacciu-Matei vorbeşte despre refuzul autorilor de a abdica la principiile de redactare a istoriei limbii române, ceea ce a atras tergiversarea acordării vizei de tipărire, chiar după ce se ajungea în faza de corectură, *op. cit.*, pp. 61-62. Din păcate, astfel de probleme s-au perpetuat, în diverse variante, şi după 1990.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

această primă perioadă, 1970-1982. Este vorba despre semnalarea unor vechi texte puțin sau deloc cunoscute (psalmii din secolul al XVII-lea, textul din *Codex Sturdzanus*, respectiv copia fidelă după *Pravila sfinților părinți* imprimată de Coresi, *Apocriful Iorga* etc.) şi despre tot ce ține de studiul filologic: completări, îndreptări, informații noi cu privire la datare, localizare, paternitate, filiații. De asemenea, studiile lingvistice se configurează în aceeaşi arie: grafie, fonetisme, particularități lexico-semantice, morfologice, sintactice şi stilistice, aspecte ale încadrării în contextul cultural-istoric ş.a.m.d.

Cel mai mare câştig obținut în această primă etapă a activității ştiințifice a fost, desigur, conturarea unor direcții de cercetare. Alături de însuşirea metodelor şi tehnicilor de lucru, alături de cristalizarea unei viziuni proprii asupra evoluției limbii române în epoca veche şi asupra mecanismelor limbii, în general, subdomeniile în care urma să se afirme filologul şi lingvistul Gh. Chivu se subsumau, într-un fel sau altul, primelor preocupări.

3.1.1. Evident, în centrul întregii activități va sta editarea, cu studiile filologice şi lingvistice de rigoare, a unor texte româneşti vechi, în principiu, dar şi a unor texte moderne, ulterior, toate din fondul monumental al culturii române. După experiența cu *Pravila lui Coresi*, realizată în cadrul colectivului coordonat de Ion Gheție şi finalizată în 1982, a urmat munca de editare a operelor lui G. Coşbuc, activitate asupra căreia vom reveni. Deocamdată, merită subliniată una dintre primele mari realizări individuale ale lui Gh. Chivu, în acest domeniu, editarea devenită de referință a miscelaneului numit *Codex Sturdzanus*. Modul exemplar în care a stabilit textul, caracterul savant al celor două studii însoțitoare – filologic şi lingvistic, acribia cu care a alcătuit indicele i-au adus editorului Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române pentru această lucrare, în anul 1993. Constituind reluarea, completarea şi perfecționarea fostei teze de doctorat, lucrarea a fost publicată

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

de Editura Academiei Române în afara planului editorial, tocmai pentru calităţile ei. Cartea a fost apreciată la superlativ de către specialişti. Notăm câteva asemenea aprecieri:

Reputatul lingvist şi filolog ieşean N.A. Ursu scrie, în *Cronica*, Iaşi, 1993, XXVIII, 23, p. 5:

„*Noua ediţie a Codicelului Sturdzan este o valoroasă lucrare de referinţă a filologiei şi lingvisticii româneşti, monumentală atât prin conţinutul ei, cât şi sub aspect editorial*."

La rândul său, Mirela Teodorescu, fostă profesoara la Facultate şi ulterior colegă de Institut, scria în LR, XLIII, 11-12, Bucureşti, 1993, p. 543:

„*Realizată cu acribie, la curent cu ultimele achiziţii ale ştiinţei filologice, dovedind un spirit critic şi o competenţă deasupra oricărei discuţii, ediţia oferită de Gheorghe Chivu se înscrie printre cele mai importante realizări ale filologiei româneşti din ultimele decenii*".

Lingvistul basarabean Galaction Verebceanu scrie în *Revista de lingvistică şi teorie literară*, editată de Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Chişinău, nr. 5, 1994, p. 100:

„*... concepută astfel, ediţia actuală a miscelaneului* ***Codex Sturdzanus*** *se înscrie printre realizările ştiinţei filologice, contribuind, prin date noi şi importante, la alcătuirea configuraţiei istorice a limbii române din jurul anului 1600. Bun cunoscător al principiilor de elaborare a ediţiilor critice, fin analist al faptelor de limbă, Gheorghe Chivu oferă specialiştilor un studiu preţios, executat cu acribie şi competenţă*."

Au urmat, în aceeaşi direcţie a ediţiilor critice a textelor vechi, cele două recuperări esenţiale ale unor texte pe care le-a transcris în cadrul seriei de stagii de documentare şi cercetare în Ungaria, între anii 1974-1997, cu deosebire în ultimul an menţionat:

Institutiones linguae Valachicae. *Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină.* Ediţie critică. Revizia şi traducerea textului latin, Lucia Wald. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001, 165 p.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Dictionarium Valachico-Latinium. *Primul dicţionar al limbii române.* Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie, indici şi glosar de Gheorghe Chivu. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2008.

Asupra celei dintâi ne vom opri mai îndelung în paginile careurmează[4]. Referiri la cea de-a doua vom include în aceste pagini doar tangenţial, urmând să-i rezervăm o prezentare detaliată într-un alt context.

Prin editarea primei gramatici a limbii române scrise în limba latină, *Institutiones linguae Valachicae*, în anul 2001, Dl. Gheorghe Chivu a oferit culturii române un dar la care aceasta avea dreptul de mult timp.[5] Editorul a procedat metodic. Întâi, a luat cunoştinţă de aceste texte din studiile menţionate, apoi a purces la transcrierea acestora, prin contact direct cu manuscrisele, începând cu anul 1986. A fost o muncă benedictină, cu atât mai dificilă în condiţiile în care cele două tipuri de scriere – exemplele româneşti redactate cu slove chirilice şi explicaţiile în latineşte, scrise cu litere latine, evident – au devenit aproape ilizibile prin impregnarea cernelii în filele manuscriselor. A urmat etapa unor studii şi analize parţiale: „Studii străine despre vechi texte româneşti" (LR, XXXVI, 1987, pp. 539-541); „Un dicţionar puţin cunoscut: «Lexicon compendiarum latino-valachicum» (SCL, XXXIX, 1986, 6, pp. 471-476); „Giuseppe Piccillo, Il ms. Romeno Asch 223 di Götingen (sec. XVIII)" (SCL, XV, 1988, 2, pp. 161-165, recenzie la studiul şi ediţia cercetătorului italian publicate în *Travaux de linguistique et de littérature*, XV, 1, 1987, pp. 1-148, a ghidului de conversaţie italo-român, alcătuit din 1770, de către un misionar italian aflat în Moldova) şi, în sfârşit, în

[4] Pentru o prezentare mai detaliată a cărţii, cf. P. Gh. Bârlea, „Fundamenta. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină", în*: Litere*, Târgovişte, XVIII, 2 (202), februarie 2017, pp. 43-45.

[5] *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*. Ediţie critică de Gheorghe Chivu. Revizia şi traducerea textului latin de Lucia Wald. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

„«Institutiones linguae Valachicae», prima gramatică românească scrisă în limba latină" (LR XLI, 1992, pp. 11-18). Toate acestea au pregătit volumul propriu-zis, apărut la Editura Academiei, Bucureşti, în anul 2001. Cartea este prețioasă, înainte de toate, prin ceea ce pune la dispoziția cititorilor acum:

a) Mostre fotocopiate din aceste manuscrise, începând cu filigranele hârtiei (destul de poroase, din păcate, cu dedicația către abatele Franciscus Xaverius Rhier, canonicul catolic de la Oradea Mare (1762-1776), continuând cu referate ologrefe ale lui Grigore Maior (din 29-30 mai 1772) care probează că grafia din cele două manuscrise ale coligatului de la Kalocsa nu poate fi pusă pe seama acestuia.

b) Textul cu juxtă, respectiv textul latinesc pe pagina din stânga şi traducerea românească pe pagina din dreapta, („în oglindă", cum se spune în limbajul tipografic).

În ciuda dificultăților de transcriere, editorul a respectat întocmai formele realizate în latină de autorul anonim de la 1770, inclusiv prin aşezarea în pagină a paradigmelor ilustrative, prin redarea ortografiei, a abrevierilor care pot fi înțelese uşor (*&c, v<vel; g< gratia* etc.). Acelaşi lucru s-a întâmplat cu exemplele româneşti scrise în chirilică, cu excepția slovelor suprascrise (marcate, totuşi, prin subliniere) şi a reducerii variantelor la slovele-tip. În traducerea românească, realizată de Prof. dr. Lucia Wald, care a asigurat şi revizuirea textului latin, s-a procedat cu aceeaşi atenție, păstrându-se un echilibru motivat ştiințific între păstrarea slovelor în capitolele referitoare la grafie şi la sistemul de notare a cifrelor prin slove chirilice şi transcrierea interpretativă a paradigmelor din original.

Evident, în traducere, s-au actualizat ortografia, terminologia şi punctuația. În ambele versiuni, s-au operat întregiri marcate prin paranteze ascuțite la abrevierile şi pasajele greu de descifrat astăzi.

Avem, aşadar, pe de o parte, un text vechi editat după toate rigorile academice actuale. Pe de altă parte, textul astfel realizat este precedat de un studiu introductiv, pe cât de consistent, pe

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

atât de doct, consacrat respectivului monument al istoriei limbii române. Demersul este axat pe cele două probleme fundamentale ale unui astfel de întreprinderi.

Este vorba, în primul rând, despre analiza filologică a textului în discuție. După descrierea detaliată a aspectului grafic al manuscrisului/manuscriselor (căci se fac referiri frecvente şi la *Lexicon compendiarum latino-valachicum*), se ia în discuție datarea redactării acestora. Gh. Chivu corectează, prin argumente solide, atât ipotezele mai vechi ale lui Iosif Siegescu, descoperitorul manuscriselor, sau ale lui Carlo Tagliavini, autorul primului studiu consistent consacrat acestora[6], cât şi pe cele mai noi, formulate de Nagy Bela, şi, mai ales, de Mihai Gherman. Autorul ediției academice româneşti propune anul 1770 pentru *Institutiones linguae Valachicae*, şi intervalul 1771-1776, pentru *Lexicon compendiarum...* În felul acesta, se stabileşte şi o corectă încadrare în istoricul gramaticilor româneşti din secolul al XVIII-lea. Gramatica românească de la Kalocsa a apărut la 13 ani după aceea datorată lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul (1757), a fost contemporană cu gramatica lui Macarie de la Sihla (1772) şi a precedat cu un deceniu *Elemente linguae daco-romane sive valachice*, a lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai (Viena, 1780). La rândul său, *Compendiul latin-român*, din Ms. 760/2 de la Kalocsa este contemporan cu ghidul de conversație italo-român din Moldova (1770) ...

În al doilea rând, cartea este precedată de un valoros studiu filologic. Gheorghe Chivu observă, de exemplu, că autorul gramaticii are curajul şi competența să se abată de la spiritul clasic al gramaticilor latine folosite ca model atunci când

[6] Carlo Tagliavini, 1932, „Despre «Lexicon compendiarium latino-valachicum», în: *Analele Academiei Române. Mem. Secț. Lit.*, Seria III, Tom IV, pp. 189-195. Opiniile savantului italian, destul de apropiate, de altfel, de propunerile lui Gh. Chivu, au fost preluate şi vehiculate multe decenii de către cercetătorii moderni care au menționat respectiva gramatică în scrierile lor: Al. Borza, Mircea Seche, cf. Gh. Chivu, 2001, p. 19.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

descrie particularităţi ale verbului românesc (grupat în patru conjugări), cu forme construite altfel decât în latină – vezi unele moduri (conjunctivul, optativul). Observaţii referitoare la alternanţele fonetice, cu privire la preiotarea unor forme pronominale (*eu*, *ei*) sau verbale (*este*), cu privire la contrageri şi eliziuni, la derivare (diminutivare, moţiune), la topică etc. atestă un spirit analitic ieşit din comun, spune editorul acestei valoroase gramatici.

În sfârşit, un mare merit al acestei gramatici este schimbarea şi probarea prin material ilustrativ bogat, a *latinităţii limbii române*. Autorul manuscrisului din 1770 se exprimă deseori astfel:

– „*numele valachice*, ***ca şi cele latine***, *comportă gen*, *număr şi caz*" (p. 7);

– „*Modelul de construire al valahilor se deosebeşte foarte puţin de cel latin*." (p. 76).

Chiar în introducerea textului, autorul afirmă:

„*.... să le expun [regulile] după o metodă potrivită pentru limba latină, căreia acest idiom valah îi datorează originea*." (pp. V-VI)

Gheorghe Chivu atrage atenţia asupra faptului că *Institutiones linguae valachicae* este „*prima scriere lingvistică românească în care se afirmă explicit latinitatea structurilor gramaticale ale limbii române*" (p. 41).

Am spune aici, că, şi dacă s-ar fi rezumat la aceste două monumentale lucrări, ar fi fost suficient ca Dl. Gheorghe Chivu să-şi asigure un loc de frunte în istoria filologiei şi lingvisticii româneşti.

Dar harnicul şi pasionatul cercetător nu s-a oprit aici. În anul 2011 a publicat, împreună cu colegul clujean Eugen Pavel, o ediţie completă a operei lui Ioan Budai-Deleanu, în cadrul valoroasei colecţii de tip „Pleiade" iniţiată şi coordonată de Acad. Eugen Simion:

Ion Budai-Deleanu, *Opere. Ţiganiada, Trei viteji, Scrieri lingvistice, Scrieri istorice, Traduceri.* Ediţie şi note de Gheorghe Chivu şi Eugen Pavel. Studiu introductiv de Eugen

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Simion. Bucureşti: Editura Fundației Naționale pentru Ştiință şi Artă, 2011, 1354 p.

Pe cât de solidă în privința conținutului (stabilirea textelor, notele etc.), pe atât de reuşită prin grafica generală a seriei susamintite, această voluminoasă carte a primit Premiul „Perpessicius" al MNLR şi al revistei „Manuscriptum" pentru cea mai bună lucrare filologică apărută în anul 2011.

Am amintit deja că activitatea de editor nu se limitează la textele vechi. Încă din 1985, Gh. Chivu s-a ocupat de ediția critică de *Opere alese* ale lui George Coşbuc. Pentru volumele VII şi VIII ale amplului proiect, apărute în anul 1985, a stabilit textul traducerii *Divinei Comedii*, (în total, 1386 pagini), iar pentru volumul al IX-lea, apărut în 1998, a realizat *Comentariul* la *Divina Comedie* (513 pagini).

Întrucât se specializase deja în opera poetului de la Hordou, între anii 2006 şi 2013 dă la iveală o altă ediție critică – de data aceasta, a operei integrale a lui G. Coşbuc, în aceeaşi elegantă colecție de tip „Pleiade", realizată de FNSA în colaborare cu Editura „Univers Enciclopedic":

George Coşbuc, *Opere, I. Poezii, II. Proză,* III. *Traduceri. Divina Comedie.* Comentariu la *Divina Comedie.* Ediție critică. Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă – Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2006-2007, 2013, 1085 p. (I), 1251 p. (II), 1806 p. (III). Despre acest din urmă volum cunoscutul om de cultură, Prof. dr. Al. Balaci, romanist şi dantolog de prestigiu, scria în *Jurnalul literar* din 1999:

„*Cu o rară meticulozitate şi acribie filologică, Gheorghe Chivu a întreprins o nouă şi atentă cercetare a manuscriselor şi fragmentelor tipărite, existente în arhiva George Coşbuc aflată în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române. (...) Noua ediție este un rezultat excelent al străduințiilor noului editor, oferind* ***Comentariul*** *lui George Coşbuc la* ***Divina Comedie*** *în forma lui originară, într-o descifrare şi transcriere impecabilă a textelor româno-italiene, în respectarea strictă a realității lor lingvistice*."

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

În sfârşit, în aceeaşi calitate de „coşbucolog", Gh. Chivu scoate şi la Editura Nemira o ediţie din lucrarea educativă a scriitorului transilvănean, *Povestea unei coroane de oţel*, realizată după rigorile filologice şi lingvistice cu care editorul i-a obişnuit pe cititori:

George Coşbuc, *Povestea unei coroane de oţel.* Ediţie, postfaţă, note şi glosar de Gh. Chivu, [Bucureşti]: Nemira, 2008, 247 p.

În subcategoria culegerilor şi antologiilor de vechi texte româneşti, experienţa acumulată de-a lungul a peste treizeci de ani este valorificată prin publicarea, la Editura Academiei Române, a unei selecţii de contribuţii filologice şi lingvistice, consacrate unora dintre textele româneşti mai puţin cunoscute, dar nu mai puţin importante din secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2015, 312 p.

3.1.2. Ca istoric al limbii române, cu preocupări speciale pentru epocile vechi şi pentru limba română literară, Gheorghe Chivu s-a afirmat mai întâi în mod indirect, prin lucrările enumerate mai sus, apoi direct, prin articole, studii, cursuri universitare, dar mai ales prin contribuţii la tratatele academice de specialitate. Aspecte legate de fonetică, de grafie, de morfologie apar în articolele publicate în primele două decenii de activitate: norma *câne*, *pâne*, *mâne* în secolul al XIX-lea, articol din 1973; alternanţa Ѕ ~ *J* în textele vechi; despre o slovă necunoscută în scrierea chirilică românească: *ћ*; despre vocativul în *-lor* şi despre prepoziţiile *pentru*, *printre* ş.a.m.d. În anul 1997 a apărut, în sfârşit[7], primul volum din tratatul *Istoria*

[7] Ion Gheţie, coordonatorul colectivului, afirmă că textul cărţii fusese discutat şi aprobat în Consiliul Ştiinţific al Institutului încă din anul 1990, cf. A. Avram, M. Sala, I. Vintilă-Rădulescu, 1999, p. 135. De altfel, chiar din *Cuvânt înainte* la volumul în discuţie se înţelege că lucrarea a fost realizată între 1983 şi 1988, aprobată în sus-numitul consiliu în 1990, cu respectivul *Cuvânt* scris în decembrie 1990. Volumul a apărut în 1997!

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

limbii române literare. *Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997.

Se împlinea, astfel, o primă parte a unuia dintre obiectivele stabilite în cadrul sectorului de limbă literară şi filologie al Institutului de Lingvistică din Bucureşti, încă din anii 1970, când colectivul acestuia a fost completat cu generaţia din care făcea parte Gh. Chivu. Criteriile teoretice şi metodologice erau cele noi, stabilite prin lucrările preliminare care au pregătit această sinteză şi în care cercetătorul prezentat aici a fost implicat din plin, asumându-şi nu numai capitolele referitoare la variantele stilistice pentru partea I (1532-1640), respectiv partea a II-a (1640-1780), ci şi revizia finală a manuscrisului, alături de Ion Gheţie.

Câţiva ani mai târziu, Gh. Chivu realizează individual lucrarea *Limba română – de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2000. Despre perspectiva indicată de subtitlul lucrării vom discuta la locul cuvenit.

Aici o semnalăm doar ca pe o lucrare de istorie a limbii române, în general.

În acelaşi an, Ion Gheţie şi Gheorghe Chivu coordonează un alt volum, consacrat atunci ultimului dintre secolele considerate „vechi" în diacronia limbii române. Colectivul, format din cei doi coordonatori şi din Magdalena Georgescu, Alexandru Moraru, Emil Suciu, Mirela Teodorescu, Floarea Vîrban, Florentina Zgraon, publică volumul *Contribuţii la studiul limbii române literare*. *Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, Cluj-Napoca: Clusium, 2000. Autorii porneau de la premisa că o cunoaştere adecvată a scrisului românesc din acest secol, pe nedrept ignorat de către generaţiile anterioare de cercetători explică multe dintre caracteristicile limbii române literare actuale, incomplet sau greşit interpretate, până acum. Gheorghe Chivu şi-a asumat capitolul *Evoluţia stilurilor limbii române literare* şi scurta, dar consistenta *Încheiere* a volumului. Autorul probează că în acest secol s-a produs „definitivarea stucturilor

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

specifice pentru cele trei stiluri funcţionale ale limbii române literare vechi". Scrisul laic devine dominant în ansamblul culturii scrise româneşti, adaptându-se continuu la noi tipare stilistice, în timp ce scrierile bisericeşti îşi conservă varianta stilistică proprie, prin utilizarea unor structuri care s-au sedimentat la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Au urmat mari proiecte, amintite mai sus, dintre care unele sunt încă în derulare.

3.1.3. Din aceeaşi sferă largă a diacroniei limbii române s-au desprins preocupările pentru *vocabular.* În colaborare cu Emanuela Buză şi Alexandra Roman Moraru, Gheorghe Chivu scoate *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche* (1421-1760), Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1992. Şi acest important instrument lexicografic făcea parte din lucrările preliminare ale Tratatului de istorie a românei literare vechi, alături de *Dicţionarul limbii române literare vechi* (1640-1780), 1987, finalizat şi el cu mult timp înainte de tipărire.

În articolele şi studiile răspândite de-a lungul ultimelor patru decenii şi jumătate în volumele colective şi în periodicele vremii, Gh. Chivu s-a arătat interesat de o gamă largă de aspecte ale vocabularului. Influenţele străine asupra lexicului românesc (italian, francez, maghiar etc.); raportul dintre arhaisme şi neologisme; forme regionale şi atestări rare ale unor cuvinte, sub aspect lexico-morfologic; terminologii de specialitate (domeniul religios, politic, administrativ-juridic, tehnico-ştiinţific; lingvistic, geografic, matematic, medical, filosofic, culinar, etc.), antroponime, toponime, fitonime, mitonime şi teonime, microcâmpuri semantice ş.a.m.d.

Foarte multe studii sunt consacrate instrumentelor lexicale din vechea cultură românească: glosare, liste de cuvinte, dicţionare bilingve şi multilingve, dicţionare de specialitate, dicţionare explicative, etimologice etc., precum şi valorile stilistice ale cuvintelor ocupă, de asemenea, un loc important în activitatea lingvistului Gh. Chivu. Ca de obicei, informaţiile

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

oferite de lexic, corect analizat, servesc la argumentarea filologică, într-un angrenaj demonstrativ totdeauna riguros şi bazat pe fapte din toate segmentele sistemului limbii.

În sfârşit, editarea deja menționatului *Dictionarium Valachico-Latinum...*, 2008, a însemnat valorificarea experienței acumulate ca filolog, istoric al limbii şi lexicolog.

3.1.4. Am arătat mai sus că una dintre lucrările individuale în care Gh. Chivu tratează problemele limbii române vechi, *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea...*, îşi precizează sfera de analiză prin subtitlul edificator: *Variantele stilistice*.

De fapt, respectivul studiu încununa preocupări mai vechi ale autorului referitoare la stilistică. Primele articole publicate în periodicele de specialitate şi în volumele colective, imediat după absolvirea facultății, sunt consacrate strategiilor stilistice din scrierile premoderne şi moderne: procedee stilistice în opera lui Ion Barbu (articole publicate între 1971 şi 1975, în LR; epitetul, comparația şi metafora la romantici, articole din 1972-1974) etc.

După anul 1980, atenția cercetătorului se îndreaptă spre problematica stilurilor funcționale în textele vechi româneşti – demersul său de bază în activitatea profesională – problematică strâns legată de chestiunea existenței limbii literare în secolele de început ale culturii româneşti. Două serii de articole sunt consacrate acestor aspecte. Prima serie, formată din cinci articole apărute în LR, în anii 1980-1981, tratează caracteristicile formale ale celor mai vechi texte ştiințifice româneşti (scrieri cu conținut geografic, lingvistic, matematic, medical, filosofic). Cealaltă are în vedere stilurile primelor noastre scrieri literare, juridice şi administrative, ştiințifice şi tehnice, cf. cele trei studii publicate în 1985-1986, cu o continuare în 1990, prin studiul polemic *Există un stil ştiințific şi tehnic în limba română veche?*, LR, XXXIX, 1990, nr. 1, pp. 5-18.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

După 1990, autorul pune în discuţie, cu argumente solide, existenţa unei variante ignorate a românei literare (vechi şi moderne) – limbajul bisericesc, cf. contribuţiile din 1995, 1997, 2000, 2001 ş.a.m.d.

Convins, ca şi predecesorii săi (Grigore Brâncuş, printre cei mai recenţi), că limbajul bisericesc reprezintă prima variantă cultă a limbii noastre, Gh. Chivu a studiat sistematic procesele de evoluţie convergentă a textelor religioase din ultimul secol cu scrisul laic românesc, într-o pendulare foarte vizibilă între tradiţie şi inovaţie. În conferinţa din 13 martie 1997, de la Academia Română, al cărei text a fost publicat sub titlul *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997, sunt sintetizate particularităţi ortografice, morfologice, sintactice (la nivelul propoziţiei şi al frazei, la nivelul topicii), vocabularului (raportul arhaism – termen curent – neologism) din texte reprezentative, cercetate în diacronie: *Vechiul şi Noul Testament*, *Catehismul*, *Liturghierul*, *Molitvenicul*, precum şi broşura *Calendarul creştin ortodox*, 1997, respectiv în ediţii vechi şi noi.

Concluzia care se impune este formulată fără echivoc de autor:

„*Trăsăturile sale [ale limbajului bisericesc actual] distinctive sunt suficient de numeroase pentru a-l individualiza ca o variantă* (*încă) paralelă a limbii literare actuale. Studiile care au ca obiect româna literară contemporană trebuie de aceea să-l ia în considerare*.” (p. 17)

De fapt, chiar în tratatele de istorie a limbii române vechi, contribuţia lui Gh. Chivu viza aceste probleme, a se vedea paginile 257-260 şi 472-481 din *Istoria limbii române literare...*, 1997; paginile 288-330, respectiv cap. „*Evoluţia stilurilor limbii române literare*” din *Contribuţia la istoria limbii române literare*, 2000 şi sus-amintitul volum de unic autor din anul 2000. În anul 2001 a apărut în broşură textul comunicării *Avea româna literară veche variante stilistice*?, susţinută în cadrul Conferinţelor Academiei Române, din Ciclul

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

„Limba română şi relaţiile ei cu istoria şi cultura românilor”, la 19 octombrie 2000, care reprezintă o sinteză a opiniilor cercetătorului în tot ce configurează problema amintită în titlu. Preocupările au continuat cu articole şi studii referitoare la valorile stilistice ale ortografiei în literatura premodernă; procedee stilistice la I. L. Caragiale; studii referitoare la limbajul predicii româneşti (înnoit de Antim Ivireanul), la modelele stilistice folclorice în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, la stilistica numelor proprii ş.a.m.d., a se vedea articolele dintre anii 2005 şi 2015.

3.1.5. Aria preocupărilor filologului şi lingvistului Gheorghe Chivu este completată, prin natura lucrurilor, cu cercetări de dialectologie, ortografie, interculturalitate, traductologie, mitologie şi folclor, literatură română veche şi modernă, metrică şi prozodie etc.

Cunoaşterea aprofundată a variantelor dialectale, la nivel fonetic, lexico-semantic, gramatical, stilistic îl ajută să rezolve corect probleme de localizare şi datare a textelor vechi pe care însuşi le-a editat sau pe care le-au publicat în ediţii ştiinţifice diverşi confraţi. Alteori, aceste particularităţi sunt încadrate în contexte de alt tip (filologic, diacronic, lexical, gramatical, fonetic etc.), aşa cum rezultă din analiza versiunii bănăţene a textului *Visul lui Mamer* (1997), din relevarea variantelor teritoriale în lexicoanele româneşti (2007/2008), în prezentarea particularităţilor dialectale româneşti din „limba băieşilor” din Ungaria (2012), a fenomenelor dialectale morfologice în celebrul text al *Cântecelor câmpeneşti* din 1768 (2013) sau în perspectiva metodologică/teoretică a lui G. Ivănescu despre „dialectele literare” (2013) etc.

Celelalte subdomenii alcătuiesc, de asemenea, elementele unei viziuni integratoare asupra filologiei şi lingvisticii româneşti, pe care cercetătorul şi profesorul Gheorghe Chivu şi-a construit-o în timp, prin muncă neostoită şi prin dăruire totală.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

3.2. Normă şi inovaţie în evoluţia limbii române

În mod firesc, un cercetător implicat atât de profund şi de cuprinzător în studierea manifestărilor limbii scrise şi vorbite, în istoria culturii unui popor, în ultimă instanţă, a trecut, treptat, de la opţiunile pentru o anumită concepţie asupra limbii şi, respectiv, un anumit tip de principii, metode şi instrumente de lucru din perioada debutului în profesie, la conturarea unui sistem personal de filosofie şi practică a studiului filologiei şi lingvisticii, cu toate componentele lor.

În sarcinile de rezolvat la Institut, Gheorghe Chivu s-a încadrat, firesc, într-un stil de lucru impus de coordonatele proiectelor derulate prin programul oficial de cercetare. Iar acest stil s-a aflat, la fel de firesc, într-o permanentă dinamică între comandamentele ideologiei oficiale şi principiile ştiinţifice domeniului în discuţie.

Uneori, Gh. Chivu semnalează grave abateri de la normele ştiinţifice în lucrările apărute în peisajul filologiei şi lingvisticii româneşti, precum articolele „Pe marginea unei «contribuţii» la studiul vocabularului limbii române" (în: LR, XXVIII, 1979, nr. 2, pp. 203-205), „Transcriere interpretativă sau transliteraţie cu greşeli?" (în: LR, 1981, nr. 4, pp. 543-546). Alteori, polemizează cu diverşi cercetători în studiile sale care însoţesc textele editate, în tratatele de istorie a limbii (literare) etc.

Sub aspect filologic, Gh. Chivu consideră că nu trebuie exclus nici unul dintre criteriile în funcţie de care se pot stabili datele unui text vechi (localizare, situare în timp, paternitate etc.). Aceasta înseamnă o bună situare în diacronie a limbii, cu stabilirea unor particularităţi punctuale (fonetice, gramaticale, stilistice), tipice unei secvenţe restrânse de timp, o bună stăpânire a particularităţilor dialectale, până la nivelul unor elemente semnalate în subgraiuri şi fenomene strict locale; apoi, este vorba despre capacitatea de stabilire a filiaţiilor, ceea ce înseamnă, dimpotrivă, o arie amplă de repere, posibile, în timp

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

şi spaţiu, în domenii mai mult sau mai puţin înrudite; în sfârşit, filologul trebuie să ţină seama de caracteristicile tehnice ale textului, de la grafie până la filigran şi la calitatea hârtiei. Au existat câteva situaţii în care Gh. Chivu a corectat asemenea date tocmai prin coroborarea tuturor informaţiilor de acest tip, corect delimitate şi valorificate în contextul apariţiei respectivului text. Insistenţei cu care unii cercetători încearcă să impună numele unui autor, sacrificând sau ignorând anumite criterii pentru a-şi susţine punctul de vedere, cercetătorul bucureştean îi opune studiul integrator, sistematic, axat pe obiectul cercetării. Este cazul discuţiei despre paternitatea celor două dicţionare latine ale limbii române, respectiv *Dictionarium Valachico-Latinum/Anonymus Caransebesiensis*, de la mijlocul secolului al XVII-lea, şi *Lexicon compendarium Latino-Valachicum*, cca. 1771-1776. De fiecare dată, constată Gh. Chivu, exegeţii moderni (Fr. Király, în primul caz, Mihai Gherman, în cel de-al doilea) încearcă să stabilească datarea în funcţie de paternitatea pe care au atribuit-o respectivelor lucrări după diverse criterii, niciodată complet coroborate între ele[8]. Asemenea luări de poziţii, vizând datarea, paternitatea, filiaţiile etc. sunt exprimate în studii privind *Institutiones linguae Valachicae, Codicele Todorescu*, *Manuscrisul Marsigli 61*, *Apocriful Iorga* şi *Codex Sturdzanus*. Examinarea filologică a textului pe care Gh. Chivu l-a editat după toate rigorile academice, în 1993, cum am arătat deja, îl conduce la concluzia

[8] Despre *Anonymus Caransebesiensis*, Gheorghe Chivu a scris în 1987 (LR, 3, pp. 208-215); 1989 (LR2, pp. 133-140); 2003 (LL, nr. LXII, pp. 9-16, reluat în vol. *Vechi texte româneşti. Contribuţii fiologice şi lingvistice*, Bucureşti: Editura Academiei Române, 2015, pp. 57-24); 2008, *Lucrările primului Simpozion internaţional de lingvistică*, pp. 19-24; 2009/2010, *Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română*, pp. 333-340, iar despre *Lexicon compendiarium Latino-Valachicum,* în 1988 (SCL, XXXIX, 6, pp. 471-476), reluat în vol. *Vechi texte româneşti…*, 2015, pp. 97-103, înainte de valorificarea cercetărilor în studiul introductiv al ediţiei din 2008, cf. *supra*.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

că nici una dintre filiaţiile propuse ale cercetătorilor anteriori de anvergură – B.P. Hasdeu, Al. Philippide, M. Gaster, N. Drăganu, G. Pascu – nu rezistă probelor furnizate prin metodele moderne de cercetare şi prin analiza după criteriile cele mai noi de studiu, cf. articolul din LR, XXXVI, 1, 1987, pp. 64-69, reluat în *Vechile texte româneşti...*, pp. 17-22 şi studiul introductiv la ediţia din 1993.

În privinţa limbii române vechi, Gh. Chivu consideră că a existat o variantă literară a acesteia cu mult înainte de anul 1800, mai precis, din secolul al XVI-lea[9]. Mai mult, chiar, încă de atunci se poate vorbi despre un început de constituire a stilurilor funcţionale ale limbii române. Proces istoric, cu contribuţii hotărâtoare în secolul al XIX-lea, această constituire trebuie văzută în dinamica ei şi nu prin raportare exclusivă la o anumită epocă istorică, social-economic şi cultural determinată. În felul acesta, Gh. Chivu se opune atât concepţiilor unor profesori care au dominat lingvistica românească în a doua jumătate a secolului al XX-lea, precum Gheorghe Ivănescu sau Iorgu Iordan (care afirma că „noi nu am avut limbă literară, ci numai limbă scrisă", cf. *Limba literară. Privire generală*, în LR, III, 1954, 6, p. 60, *apud* Gh. Chivu, 2001, p. 5), cât şi concluziilor unor cercetători care reduc studiul stilurilor la textele secolului al XIX-lea (Gh. Bulgăr, Romulus Todoran, Al. Andriescu ş.a.). A existat, în primul rând, un substil religios, precum şi unul lingvistic, după cum o dovedesc vechile cazanii şi vechile gramatici, precum aceea a lui D. Eustatievici Braşoveanul. Gh. Chivu dă un cu totul alt sens argumentului „modelului străin" pe care l-au reprezentat vechile texte româneşti – traduceri sau prelucrări libere, în majoritate. Acestea nu înseamnă absenţa structurilor stilistice, ci,

[9] Cu privire la originile şi periodizarea limbii literare româneşti, opiniile colectivului din care a făcut parte Gh. Chivu sunt expuse în sus-menţionata *Istorie a limbii române literare*..., 1997, pp. 29-45, cap. *Aspecte teoretice*.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

dimpotrivă, modele, surse de imitaţie şi, în final, de creativitate pentru cele trei stiluri de bază ale limbii române: beletristic, juridic-administrativ, tehnico-ştiinţific. Am semnalat mai sus lucrările în care Gh. Chivu abordează problematica vastă a stilisticii, în toate epocile şi sub toate aspectele, cu numeroase studii referitoare la expresivitatea textelor literare, vechi şi moderne. Alte numeroase studii de detaliu se referă, după cum am văzut, la problema terminologiilor de specialitate. Puse alături de structuri morfosintactice, topice şi de compoziţie, dovezile lexico-semantice susţin ideea existenţei unor stiluri funcţionale încă din primele secole ale scrisului românesc. În conferinţa-sinteză din 2000, publicată în 2001, autorul dă exemple edificatoare din scrieri vechi pentru toate cele trei stiluri funcţionale corespunzătoare, reunite însă de Dimitrie Cantemir, într-o singură lucrare: *Istoria ieroglifică*.

Şi în privinţa transcrierii vechilor texte româneşti scrise cu diverse tipuri de alfabet chirilic au existat discuţii în care filologul şi lingvistul Gheorghe Chivu s-a implicat de pe poziţiile editorului cu experienţă ce se află. Transcrierea interpretativă înseamnă consecvenţă în textul oferit cititorilor moderni, în limitele permise de alternanţa între ezitările autorului sau copistului, pe de o parte, şi diferenţele reale fonomorfologice ale unor cuvinte, pe de altă parte.

Părţi din concepţia generală asupra evoluţiei limbii române – literare, în primul rând, dar şi uzuale, dialectale etc. sunt expuse în mod expres în unele materiale publicate, în afară de expunerile de rigoare din tratatele, ediţiile în culegerile publicate în volum sau de conferinţele amintite mai sus. Este cazul unui articol precum „Sintaxa istorică din perspectivă filologică”, în: *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti: Univers Enciclopedic Gold, [2015], pp. 212-220. Este, de asemenea, cazul studiului „Literatura română veche. Priorităţi ale cercetării filologice actuale”, în: RITL, VII, 1-4, 2013, pp. 17-22, sau al articolului despre „dialectele literare”, ca „probleme capitale” ale românei

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

literare vechi, analizate comparativ în scrierile ştiinţifice ale lui Gh. Ivănescu şi Ion Gheţie, în: *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, LIII, 2013, pp. 1000-1015. Problemele de normă a limbii, problemele de filiaţie sunt expuse în alte asemenea articole, cu rol programatic şi metodologic.

Concluzia lui Gh. Chivu vizează fenomenul diacronic, în general: limba română veche şi limba română modernă – literară sau uzuală – sunt faze ale aceluiaşi proces.

4. Profilul unui cărturar – schiţă de portret

Despre omul Gheorghe Chivu sunt îndrituiţi să vorbească în primul rând cei care i-au fost şi îi sunt colegi, elevi, persoane apropiate prin natura lucrurilor. Deşi nu ne aflăm într-o asemenea postură privilegiată, considerăm că merită consemnate câteva observaţii pe care le-am putut face de-a lungul anilor în care preocupările oarecum comune – didactice şi ştiinţifice – au prilejuit intersectarea drumurilor şi activităţilor noastre.

Aş începe cu un cuvânt despre rigurozitatea omului de ştiinţă şi dascălului-model care este Domnul Gheorghe Chivu. Această calitate, tot mai rară în lumea noastră, se remarcă în selectarea atentă a doctoranzilor şi a partenerilor în echipele de cercetare, în minuţiozitatea cu care citeşte tezele de doctorat, coordonate direct ori repartizate, în cadrul comisiilor din care face parte. Spre deosebire de mulţi alţi colegi, Gh. Chivu consideră că doctoratul poate fi împiedicat să devină un fenomen de masă prin simplul comportament corect, din punct de vedere ştiinţific şi moral, al celor cu drept de coordonare şi evaluare a unor lucrări de acest nivel.

Profesionalismul înţeles corect poate ţine loc oricărei strategii oficiale şi oricărei politici înecate cu vorbe mari. Aceeaşi atitudine corectă, în limitele bunului simţ şi ale colegialităţii autentice, se manifestă şi faţă de colegii cu care vine în contact. Lucrările cu care contribuie la proiecte comune

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

sunt totdeauna depuse la termen, adecvate contextului, tratate cu toată seriozitatea, astfel încât acestea să reflecte respectul atât față de cei cu care colaborează, cât și față de propria persoană și față de actul intelectual, în sine. În situațiile extreme, relativ dificile, știe să dezamorseze potențialele conflicte cu câte o ironie fină (tipic muntenească!) sau cu o interpretare nouă a problemelor, care să dea satisfacție tuturor părților implicate.

Căldura colegială pe care o degajă Profesorul Gh. Chivu poate fi simțită de oricare coleg care chiar are nevoie de o asemenea manifestare umană. Am remarcat prima dată acest lucru în urmă cu mulți ani, cu prilejul primei prelegeri , pe care urma să o țin la Academia Română, în cadrul cunoscutelor serii de Conferințe din ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria şi cultura românilor", Prof. Gh. Chivu şi-a rupt din timpul prețios pentru a participa la prelegerea mea, cu gândul că, fiind vorba despre un vorbitor din provincie, puțin cunoscut, sala va fi goală. Am apreciat această grijă din partea unui om despre care ştim că are multe treburi mai importante decât participarea ca auditor la o asemenea întrunire. (Avusesem grijă, evident, să-mi anunț colegii, doctoranzii, masteranzii și sala a fost plină, căci mulți au considerat că era o oportunitate să viziteze Academia Română). Apoi am putut să constat că acest tip de solidaritate, extrem de rară între cei din branşă, este o constantă a personalității Profesorului. Foarte atent cu drămuirea timpului său, are puterea să rupă o parte din acesta și să vină la gară, să-i întâmpine pe colegii din provincie invitați la diverse activități profesionale (manifestări ştiințifice, doctorate etc.). Îi conduce la hotel şi petrece seara cu ei, la o cină şi un pahar de vin, discutând despre toate ale profesiei, într-un cadru relaxat. Pentru călătorul ostenit, descins în Bucureştiul rece şi nepăsător, ca orice mare oraş, o asemenea primire este un gest de înaltă ținută umană. Şi profesorul Gh. Chivu face acest gest cu toți cei aflați în situația respectivă, indiferent, vârstnici sau tineri, mari personalități sau debutanți în profesie. Pe de altă parte, atunci când se află Domnia Sa în deplasare, se străduieşte să-şi rezerve

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

o parte din timp, oricât de obosit ar fi şi oricât de aglomerat ar fi programul, să îi viziteze pe veteranii filologiei româneşti din respectivul spaţiu geografic. Am asistat la asemenea demersuri, semne ale respectului autentic faţă de bătrânii pe care i-au uitat mulţi alţii, uneori chiar cei pe care i-au crescut direct – la Iaşi (în încercarea de a-l vizita pe N.A.Ursu la azilul de bătrâni unde era internat), la Sibiu (unde am participat la emoţionanta întâlnire cu Prof. Victor Grecu) şi la Timişoara (unde îl vizita pe Prof. Ştefan Munteanu) ş.a.md.

Din cele spuse mai sus se conturează chipul unui om adevărat, viu, echilibrat între rigorile profesiei şi căldura colegialităţii. Profesorul Gh. Chivu dovedeşte că poţi fi corect, strict în respectarea convenţiilor deontologiei ştiinţifice şi comportamentale fără a deveni întruchiparea lui Cato Cenzorul. Dimpotrivă, cum spuneam, Profesorul ştie să guste bucuriile convivialităţii, să recepteze şi să transmită strălucirea vorbelor de duh, să cultive prieteniile şi să întreţină flacăra cunoaşterii, în formele ei cele mai omeneşti.

... Cum spuneam, rândurile de mai sus nu pot face altceva decât să schiţeze portretul Profesorului Gh. Chivu. Îl vor completa, desigur, în alte contexte, cei care i-au stat alături mai mult timp. În ceea ce ne priveşte, considerăm că atât cât ne-a fost accesibil este suficient pentru a trasa imaginea-cadru a unui Om de ştiinţă care reuşeşte să fie, prin natura sa şi prin educaţia sa, şi un Om de omenie.

5. Propositio

Pentru toate calităţile prezentate incomplet şi nu suficient de aprofundat şi de sistematic mai sus, considerăm că atribuirea titlului de *Doctor Honoris Causa* d-lui Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, reprezintă o onoare pentru colectivul de studenţi şi cadre didactice de la Universitatea „Valahia” din Târgovişte.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Bibliografie

AVRAM, Mioara; SALA, Marius; VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana (coord.), *Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" din Bucureşti. 50 de ani de existenţă (1949-1999),* Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 1999.

BALACI, Al., „O multiformă personalitate"*,* în: *Jurnalul literar*, s.n., X, 1999, nr. 11-14, p. 3.

BANTOŞ, Alexandru, „O biografie marcată de noblețe şi dăruire"*,* în: *Limba română*, Chişinău, XXII, 2012, nr. 11-12, pp. 46-48 .

BARBORICĂ, Elena; ONU, Liviu; TEODORESCU, Mirela Teodorescu, *Introducere în filologia românească*, Bucureşti, 1978, pp. 151-152.

BÂRLEA, Petre Gheorghe, „Fundamenta. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină", în*: Litere*, Târgovişte, XVIII, 3 (204), martie 2017, pp. 43-45.

CĂTĂNESCU, Maria, „Limba română – de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea"*,* în: *Limbă şi literatură*, 2001, III-IV, pp. 125-126.

CERNAT, Paul, „O lectură pluralistă a lui I. Budai-Deleanu"*,* în: *Observatorul cultural*, 2012, nr. 616.

DOMINTE, C. „Institutiones Linguae Valachicae"**,** în: *Studia indo-europaea*, Linguistique, *1,* 2001, pp. 327-328.

GAFTON, Al., „Codex Sturdzanus"*,* în: *Analele Universităţii „Al. Ioan Cuza" din Iaşi*, s. IIIe, Lingvistică, 1995-1996, pp. 119-120.

HALICHIAS, Ana-Cristina, „Institutiones Linguae Valachicae"*,* în: *Limba română*, L, 2001, nr. 3-4, pp. 243-247.

IUDAKIN, A. P., *Romano-Germanskaja Enciklopedija*, Moskva: ČeRo, 2006, pp. 277-279.

LIGOR, Alexandru, *Cercetători bucureşteni de azi ai cărţilor vechi*, Cluj-Napoca: Editura Studium, 2002, pp. 37-38.

MAREŞ, Al., „Dictionarium Valachico-Latinum"**,** în: *Limba română*, LVIII, 2009, nr. 1, pp. 136-137.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

MIHAIL, Zamfira, „Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche”, în: *Revue des études sud-est européennes*, XXXII, 1994, nr. 3-4, pp. 411-412.

MILICĂ, Ioan, „Spiritul şi litera cărturarului”, în: *Limba română*, Chişinău, XXII, 2012, nr. 11-12, pp. 61-63.

RÉKA, Lörinczi, „Egy XVIII. századi román nyelvtanhoz kapcsolódó nyelvleírás-törteneti észerevételek”, în: *Magyar Nyelv*, Budapest, 2005, nr. 1, pp. 65-73, nr. 2, p. 221-232.

RIZESCU, I., „Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea”, în: *Limba română*, XXIV, 1975, nr. 1, pp. 81-82.

RUSU, Dorina N., *Dicţionarul membrilor Academiei Române. 1866-2010,* Ed. a IV-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2010, p. 213; ed. a V-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2016, p. 347.

URSU, Neculai A., „Codex Sturdzanus”, în: *Cronica*, Iaşi, XXVIII, 1993, nr. 23, p. 5.

VEREBCEANU, G., „Institutiones Linguae Valachicae”, în: *Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, Chişinău, 2003, nr. 1-2, pp. 131-133.

VONCU, Răzvan, „Ion Budai-Deleanu în ediţie critică”, în: *România Literară*, XLIII, 2011, nr. 43, p. 14.

BDD-V3035 © 2017 Editura Bibliotheca
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)